

je tisto, kar je avtor zamolčal in katere informacije, ki jih podaja so sfrizirane tako, da njemu najbolj ustrezajo. To velja tudi za Brejčevu knjigo, je pa avtor v predgovoru že sam opozoril, da »... če bi napisal tisto kar vem, bi verjetno večino naslednjega leta preživel na sodiščih, ogrožena bi bila dejavnost službe, v nezavdljivem položaju pa bi se znašli tudi posamezniki«, zapisal pa je tudi, da v knjigi ni državnih skrivnosti in, da nekaterih oseb ni smel »ne omeniti ne opisati«. Bralca tako opozori naj bere knjigo kot realist, realne situacije v katerih nastopajo obveščevalci pa so dosti manj napete kot je to prikazano v vohunskih romanih.

Knjiga je razdeljena na dva sklopa. Na začetku prvega vzemo kako je avtor univerzitetni profesor sploh prišel do tega, da je malo pred plebiscitom postal šef obveščevalne službe, ki je bila naslednica nekdanje razvpite SDV (ta je bila v veliki meri orientirana na iskanje »notranjih« sovražnikov). V nadaljevanju poda avtor nekakšen historiat nastajanja in funkcioniranja Varnostno-informativne službe, ki je vpet v širši tok dogodkov (plebiscit, volitve, agresija na Slovenijo, vojna itd.). V kasnejšem času, ko je Slovenija postala samostojna država, pa je po avtorjevem mnenju ponovno prišla na plano stara, v času osamosvajanja potuhnjena in do neke mere tudi lojalna (ker so pač tudi partijski šefi pristali na to, da dobimo Slovenci svojo državo in odigrali v tej igri celo neko vlogo – tukaj bo za zgodovinarje še veliko dela) struktura, ki pa je morala zdaj pomagati bivšim oblastnikom do ponovnega vzpota na oblast. V tistem trenutku je začel krog znotraj službe funkcionirati mimo profesionalnih pravil, določenemu krogu politike je to ustrezalo in je takšno delovanje podpiral.

V Brejčevi knjigi res ni nobenih tajnih podatkov in 99% vseh informacij, ki jih navaja, je splošno znanih (najdejo se zanimivosti, kot je tista, zakaj niso pravi čas vedeli, da so šli tanki iz vrhniške vojašnice, dežurni operativec je pač odšel spat, namesto da bi nadziral vojašnico), zanimiva pa je opcija presojanja, saj je pogled in pregled na in nad situacijo drugačen z vidika navadnega državljana in z vidika šefa obveščevalne službe, v tem kontekstu pa velja pazljivo prisluhniti tistemu, o čemer (in o kom) govori Brejč med vrsticami, kajti temu sledi današnja situacija, danes pa SOVA vse prej kot zadovoljivo opravlja svoje dolžnosti (o tem nam priča popolna neseznanjenost slovenske politike o dogajanjih v sosesčini in tudi dejavnost raznoraznih kriminalnih združb in tudi tujih obveščevalnih služb na Slovenskem, naša politika pa se obnaša, kot da tega sploh ni). Nobena država se ne odloči popolnoma »razsuti« svoje obveščevalne službe (čeprav so hitre upokojitve včasih priljubljene tudi drugod), ker na njeno zmesto takoj vskoči druga (tuja) služba in tudi zato, ker imajo obveščevalci (tudi bivši) informacije, informacije pa so moč in vpliv, ki nudi možnost za izsiljevanje politikov (to se tako ali tako dogaja povsod po svetu, vendar so takšna zakulisja dosti bolj usodna v majhnih državah, sploh pa, če so te določen čas preživele v totalitaristični obliki). Za Brejca osebno pa ima grenak priokus tudi njegova zamenjava, ker ga je politika tudi osebno oblatila in ga prikazala skoraj kot zločinca, čeprav je bil na sodišču popolnoma oproščene vsake krivde, vendar je že tako, da so obveščevalne službe in njihovi šefi povsod po svetu najpogostejši krivec za napake politikov in s tem morajo pač ob prevzemu funkcije računati.

O takšnih zakulisjih in vpletenosti politike v nečedne posle govori drugi del knjige, ki v obliki petih zgodb in z nekaterimi objavljenimi dokumenti prikazuje uničenje projekta VIS, pa razvpito afero HIT o kateri še ni epiloga in na koncu koncev (tega avtorju ne smemo zameriti) skuša tudi oprati ime Mihe Brejca. Dosti pogledov o katerih piše Brejč je seveda subjektivnih, saj gre za neke vrste memoarje, pozicija, ki jo je kratek čas imel pa mu daje kredibilnost, da s svojega stališča spregovori o nekaterih vprašanjih. Za zgodovinarje, ki se ukvarjajo s časom, o katerem govori knjiga, bi bil še bolj od knjige zanimiv razgovor z Brejcem, najbolj pa seveda arhiv bivše SDV (po Brejčevih besedah močno prečiščen, najbolj za obdobje od 1970 do 1989) oz. VIS-a, SOVE ...

Martin Šteiner

Annales 4 in 5/94. Anali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin – Annali del Litorale capodistriano e delle regioni vicine. Koper : Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 1994. 246 + 334 strani.

Annales nas je s četrtem letnikom prijetno presenetil. Če so dosedanja trije letniki prezentirali študije in prispevke tako s področja naravoslovja in naravovarstva kot tudi družboslovja in humanistike v skupni letni številki (vsebine prvih treh številok so bile predstavljene v Zgodovinskem časopisu: 1992, str. 410; 1993, str. 473; 1994, str. 577), je novost četrtega letnika Analov ta, da je izšel v dveh številkah: series historia naturalis (4. št.) in series historia et sociologia (5. št.). Uredništvo je razloge za smelo odločitev opredelilo v predgovoru: »Z veliko mero prožnosti in interdisciplinarnega pristopa smo uspeli pritegniti k sodelovanju obalne in druge slovenske ter tuje strokovnjake, ki delujejo na mediteranskem prostoru oziroma se z njim znanstveno in strokovno ubadajo. Tako zastavljena poletnost nastopanja na tem koščku slovenskega Mediterana, v osrčju nekdanjih istrskih Aten, nam bo na dovolj angažiran način omogočila vključevanje v območje primerjalnih raziskav po Jadranu navzdol, v sfero uveljavljanja mediteranskih študij. S tem bomo presegle dosedanja okvir mednarodnega delovanja na območju srednjeveškega obsega Istre do Pustoljne ter po Soči navzgor, ki pa še vedno ostaja v ospredju ne le raziskovalne vne, temveč tudi znanstvene prezentacije v širšem slovenskem in mednarodnem okviru. Hkrati se ta koncept Analov ujema s horizonti, ki jih je v okviru svojih dejavnosti definiralo novoustanovljeno Znanstveno raziskovalno središče Republike Slovenije v Kopru.«

Četrta številka Analov, kot že rečeno, vsebuje izvirne znanstvene in strokovne študije s področja naravoslovja in naravovarstva. Poleg ustaljenih rubrik prinaša tokratna številka tudi poseben tematski sklop – »krasoslovje« – študije o Krasu.

V družboslovno in humanistično peto številko Analov nas popelje slovenski in italijanski prevod Vergerijevega teksta *De urbe Justinopolis*. Z objavo za nas zelo pomembnega domoznanskega dela o mitološkem nastanku mesta Koper, so se Anali spomnili 550-letnice smrti koprskega humanista Petra Pavla Vergerija starejšega (1370–1444), ključne osebnosti zgodnjega evropskega humanizma.

Osrednjo rubriko revije »članki in razprave« tvori 24 novih študij avtorjev, različnih strok znotraj družboslovja in humanistike (arheologije, toponomastike, slikarstva, kiparstva, konzervatorstva, arhitekture, varovanja kulturne dediščine, zgodovine, politologije, visokošolskega izobraževanja, muzikologije). Naj omenimo le nekatere.

Milan Bufon v razpravi *Regionalizem in nacionalizem* poskuša odgovoriti na nekatera aktualna vprašanja, ki so temeljnega pomena za razumevanje sodobnega fenomena regionalizma (tudi istrskega!), kot so npr. razlike med nacionalizmom in regionalizmom, odnosi med državo in regijami, vloga lokalnih skupnosti pri gradnji konkretnih temeljev bodočega evropskega skupnega »doma«.

Lovorka Čoralić v študiji, na podlagi gradiva iz beneškega državnega arhiva, dokazuje prisotnost in delovanje koprskih priseljencev v Benetkah od 15. do 17. stoletja. Obravnava intenziteto njihove prisotnosti, njihovo poklicno strukturo, kraj bivanja, njihove ekonomske zmožnosti, družinske in prijateljske vezi ter duhovno in religiozno življenje. Zanimiva je tudi obravnava sodnih procesov, ki jih je proti nekaterim koprskim meščanom vodilo tedanje sodišče cerkvene inkvizicije.

Marta Verginella v razpravi obravnava versko življenje v breških vaseh v tržaškem zaledju med 17. in začetkom 20. stoletja. Na temelju cerkvenih in oporočnih virov ugotavlja, da je na prehodu iz 19. v 20. stoletje – z razkrojem družbe starega režima in z uveljavljanjem novih vedenjskih modelov – breški kler izgubil svojo osrednjo socialno in politično vlogo, saj je navzočnost transcendentnega v vsakdanjem življenju breškega prebivalstva dobila značaj dodatnega in nenujnega.

Avtorji France Mihelič, Jasna Pocajt in Darja Mihelič prezentirajo svojo interdisciplinarno zastavljeno raziskavo (zasnovana je na sodelovanju treh strok: matematike, družboslovne informatike in zgodovine) o piranskem prebivalstvu pred sto leti. Študija prinaša statistično analizo podatkov, ki jih za razdobje od 7. januarja 1889 do 8. decembra 1892 beležijo poročni formularji piranskega kapiteljskega arhiva.

Peter Štih v razpravi *Institucija vicecomesa v upravni strukturi Pazinske grofije v času goriških grofov* – na podlagi arhivskih listin – ugotavlja, da je potrebno popraviti dosedanje uveljavljeno mnenje v literaturi, ki je vicecomesa po njegovem položaju v upravni strukturi Pazinske grofije enačilo z glavarjem. Ne gre namreč prezreti, da je obstajala velika razlika v družbenem statusu in položaju, ki sta ga imela vicecomes in glavar: medtem ko so bili glavari goriških grofov v Istri zmeraj izbirani iz vrst ministerialnega plemstva, pa so vicecomesi zelo verjetno izhajali iz neplemiških vrst.

Rolan Marino v prispevku analizira neposredne posledice, do katerih je prišlo avgusta 1584, potem ko je bilo v Kopru ustanovljeno t.i. »Sodno glavarstvo«, ki so mu bile dodeljene široke pristojnosti. Šlo je za prizivno sodno ustanovo za celotno območje Istre, ki je nastala po volji Benetk, z očitnim namenom zatreti zlorabe upravnih oblasti, za kar so bili neredko krivi manjši oblastniki, ki so vladali polotoku, hkrati pa tudi v želji, da bi reorganizirala lokalno oblast. Na podlagi odlokov Mestnega plemiškega sveta avtor nakazuje, v kolikšni meri je ta reforma vplivala na socialno in upravno strukturo na Koprskem, saj so se občutno povečali finančni stroški, ki jih je skupnost morala nositi zaradi plač novih sodnikov.

Božo Jakovljevič – na podlagi zapisnikov sej občinskega predstavnškega telesa občine Buzet (1894–1911), ki jih hrani Povijesni arhiv v Pazinu – ugotavlja, da je mestna občina Buzet, ki je obsegala tudi slovenske davčne občine: Sočerga, Pregara, Movraž in Rakitovec, pripadala okraju Koper. Zapisniki, po mnenju avtorja, predstavljajo dragocen vir za zgodovino severnega in severozahodnega dela Istre, še posebno za razumevanje strukture organov oblasti in njihovega delovanja.

Zgodovinske razprave zaključuje študija Miroslava Stiplovška o pomenu ustanovitve socialnodemokratskega sindikalnega tajništva leta 1905 v Trstu za razvoj slovenskega socialnodemokratskega sindikalnega gibanja pred prvo svetovno vojno. Avtor poudarja, da tedanja ustanovitev jugoslovanskega oziroma slovenskega sindikalnega tajništva v Trstu ni pomembna le za naglo rast sindikalne organiziranosti slovenskega delavstva na Primorskem, temveč je bistveno vplivala na okrepitev socialnodemokratskih strokovnih organizacij na vseh območjih delovanja JSDS, saj je veliko osredotočenje slovenskega delavstva v Trstu in okolici imelo pomembno vlogo v razvoju slovenske socialne demokracije na političnem in sindikalnem področju. Avtor poudarja, da je imelo strokovno gibanje na Primorskem in v Istri z organizacijskim središčem v Trstu pred prvo svetovno vojno nekaj pomembnih posebnosti, na katere je vplivala zlasti mešana narodnostna, pa tudi posebna politična sestava delavstva. Dejstvo, da je slovensko članstvo strokovnih organizacij v Trstu na državnozbornih volitvah leta 1907 veliko prispevalo k zmagi italijanskih socialnodemokratskih kandidatov, je sprožilo akcijo liberalnega političnega društva Edinost za ustanovitev narodnih strokovnih organizacij, prek katerih naj bi glasove slovenskega delavstva pridobilo zase. Tako se je prav v Trstu ter širše na Primorskem in v Istri sklenil proces temeljne pluralizacije strokovnega gibanja na Slovenskem na tri idejne smeri, ko so se socialnodemokratskim in krščanskosocialnim organizacijam pridružile še narodne strokovne organizacije v okviru

liberalnega tabora. Ta pluralizacija je preseгла regionalni pomen, saj se je postopoma širila tudi na Kranjsko in Štajersko.

Rubrika »šolske naloge« prinaša dve mladinski raziskovalni nalogi iz t.i. zgodovine vsakdanjega življenja: Mesarska obrt in njen pomen v severozahodnih istrskih mestih od 13. do 17. stoletja (Amanda Saksida) ter Opis ledeničarske dejavnosti v okolici Hrpelj in Kozine (Boštjan Bugarič & Katja Hrobat). Prva naloga obravnava delovanje, organizacijo in nadzor mesarske obrti v mestih Piran, Izola, Koper in Milje v času Beneške republike; v raziskavo je avtorica vključila tudi Trst, ki je bil v tem času pod oblastjo Habsburžanov. Druga naloga vsebuje popis vseh znanih ledenic na območju Hrpelj in Kozine z okolico; mlada raziskovalca opisujeta tipe ledenic, način predelave in shranjevanje ledu ter prevoz le-tega v Trst.

Peto številko Analov zaključujeta dve ustaljeni rubriki: »ocene in poročila« ter »obletnice«. V okviru slednje ne gre prezreti 120-letnice smrti velikega književnika in humanista N. Tommasea (Slavko Gaberc), 90-letnice odprtja Narodnega doma v Trstu (Milan Pahor), 40-letnice podpisa Londonskega memoranduma (Andrej Jerman) ter 550-letnice smrti že omenjenega koprškega humanista Petra Pavla Vergerija starejšega.

Lično opremljeni številki četrtega letnika Analov (krasi ju bogato slikovno gradivo: barvne in črno-bele fotografije, zemljevidi, risbe, grafikoni) vsebujeta – tako kot predhodne – obilo zanimivega branja izvirmih znanstvenih in strokovnih del, ki posegajo na področja od paleontologije do današnjih dni, od obravnave posameznikov in skupin do živega in neživega. Skratka, pričujoči številki pomenita razkritje še enega novega kamenčka na poti razumevanja istrskega mozaika.

Av gust Lešnik